

Tack!

Många har hjälpt mig under arbetet med min avhandling. Allra först vill jag tacka mina handledare! **Wilhelm Carlsson**, din stora kunskap om operapraktiken i kombination med din empati, klokhet och förmåga att se det större perspektivet har varit exakt det jag behövt under mina år vid Stockholms konstnärliga högskola. **Ingela Josefson**, du har fått mig att tänka kring kunskap, kunskapande och essäskrivande på helt nya sätt och alltid funnits där när jag behövt prata. **Kristina Hagström-Ståhl**, du är den som följt mitt arbete allra längst, visat mig in i den feministiska litteraturen om scenkonst, stöttat mig i tuffa perioder och inte minst trott så mycket på mig att du vågade ge dig in i ett gemensamt projekt när jag var helt färsk som doktorand. Du introducerade den forskningsmetod som jag sen använde i alla mina undersökningar. Att samkunskapa med dig var fantastiskt roligt! **Tiina Rosenberg**, du kom in sist av mina handledare men har varit så generös med din tid och din kunskap, hjälpt mig med både formuleringar, resonemang och struktur och dessutom visat stor omsorg om mig som person. **Barbro Smeds**, du fick mig att våga tro på mig själv och mitt projekt när jag gått vilse och gav mig värdefulla perspektiv i arbetet med *Sångernas sång*. Du bidrog också med agensbegreppet vilket öppnade mina tankar kring det konstnärliga handlingsutrymmet. **Åsa Unander-Scharin**, ditt intresse, din nyfikenhet och din noggrannhet stimulerade mig under mina år i Piteå.

Ett minst lika stort tack som till mina handledare vill jag rikta till alla mina medforskare! Alla pianister i *Mönster och möjligheter*: **Eric Skarby**, ditt engagemang, din uppmärksamhet på detaljer och fenomen, din lust för konstnärlig utveckling och din stora musikalitet och bredd har alltid inspirerat mig. **Tommy Jonsson**, jag har sällan musicerat med någon så lyhörd – att sjunga med dig var som en underbar dans där jag inte visste vem som förde och vem som följde. **Ruth Pergament**, din långa erfarenhet av operapraktiken och repertoaren, dina kloka inpass och din humor gjorde Mozartlaborationerna i Göteborg till en fröjd. **Bo Wannefors**, utöver att du spelar ljuvligt uppskattade jag din musikaliska integritet under våra diskussioner om utöwarens relation till verket och din värme och medmänsklighet. **Eva Johansson**, vårt arbete med mansrollerna förändrade

för alltid mitt sätt att se på mig och min kropp i relation till karaktären och gestaltningen. **Tobias Hagström-Ståhl**, ditt ljus i forskningsföreställningen lyfte verkligen fram skillnaderna mellan mina olika gestaltningar. **Theresia Frisk**, tack för lektionen i androgynt scensmink och för lånet av smink till *Mönster och möjligheter*, *Elisabets aria*, *Att skapa en subjektsposition*, *Begär på konsert* och *Interaktion och intimitet*.

Jag vill också tacka **Mira Bartov**, **Ulrika Tenstam** och alla andra involverade i produktionen av *Under en kvinnas hjärta* i Piteå för en tankeväckande uppsättning och för intressanta samtal om livet, åldrandet och skapandet.

Sångernas sång: **Maria Löfberg**, det var ett nöje att få skapa verket *Stark som döden* tillsammans med dig och lika härligt att sedan få framföra det tillsammans! Jag är också tacksam över dina kloka reflektioner kring min text. **Kjell Perder**, även om du inte var involverad i själva forskningsprocessen har du följt mitt avhandlingsarbete både före och efter *Sångernas sång*-projektet och vid flera tillfällen kommit med tänkvärda kommentarer och relevanta invändningar som berikat mitt arbete. Tack för att jag fick använda ditt verk *Hög visa* för att undersöka min forskningsfråga vidare och publicera librettot och klaverutdraget! **Liv Elf Karlén**, din kunskap om genus och gestaltning och din nyfikenhet och öppenhet inför att arbeta med operagestaltning kommer jag sent att glömma. **Stefan Nymark**, att tillsammans med dig få utforska genus och normer i den vokala gestaltningen gav mersmak och jag hoppas att vi kommer att fortsätta vårt samtal i framtida musiksamarbeten. Tack också till **Svenska kyrkan** i Falkenberg och Årsta för att vi fick göra konserterna hos er och till **Ola Heinpalu**, **Hannah Holgersson** och **Musica di Costiera** för att vi fick spela in och fotografera er.

Interaktion och intimitet: **Gunilla Edemo**, din långa erfarenhet av genus och gestaltning, ditt både breda och djupa kunnande inom alla möjliga områden och din stora *fronesis* var avgörande för hur *Interaktion och intimitet*-projektet utvecklade sig och tog helt andra vägar än jag kunnat tänka ut. Efter undersökningen har du gått in som textdramaturg för min avhandlingstext. Liksom mina sångpedagoger och coacher hjälpt mig att hitta min sångröst i både teknik och uttryck, har du hjälpt mig att hitta min skrivande röst. **Erika Sax**, jag önskar att vår gemensamma kunskapsresa hade kunnat vara minst en vecka till, kanske med plats för en scen mellan två kvinnor och tid för vokalt utforskande. Jag uppskattade

så din gestaltande förmåga, dina reflektioner och din skapande kreativitet. **Mattias Nilsson**, att du i elfte timmen kom in i projektet var en gåva. Din beredskap att underkasta dig konsten och forskningen och att du så generöst bidrog med dina erfarenheter och tankar berörde mig. **Love Derwinger**, du förde in ett existentiellt och filosofiskt perspektiv i samtalet om intimitet. Och så spelar du ju helt fantastiskt! **Malin B. Erikson**, redan när jag tog kontakt med dig hösten 2019 var du helt med på att vara med i mitt projekt, fast du varken arbetat med opera eller ingått i ett forskningssammanhang tidigare. Du gick in i det med öppenhet, kunskap och empati, och var otroligt lojal med processen.

Jag vill också tacka er som hjälpt mig med videodokumentationen! **Hanna Andersson** och **Andrea Björkholm**, filmerna *Mönster och möjligheter* och *Interaktion och intimitet* överträffade alla mina förhoppningar. Jag är så stolt över dem när jag visar dem för andra! Ett särskilt tack för att jag fick vara med och godkänna klippningarna och för alla fina föreställnings-, konsert- och laborationsfoton. **Ellinor Larsen**, din språkliga fingertoppskänslighet gjorde undertexterna till de avfilmade forskningsföreställningarna så bra och vårt samarbete till en fröjd. **Tomas Boman** och **Kajsa Andersö**, trots utmanande förutsättningar lyckades ni göra *Sångernas sång*-filmen till ett litet smycke. Tack också för att jag fick vara med och påverka det filmiska berättandet. **Anders Matell**, i det trånga utrymmet i Årsta kyrka var det allt lite trolleri att få till en så fin inspelning av musiken på *Sångernas sång*-konserten. **Tove Lindblom**, jag lärde mig så mycket om klippning när vi tillsammans klippte ihop de tre forskningsfilmerna *Elisabets aria*, *Att skapa en subjektsposition* och *Begär på konsert*.

Det är många på enheten för opera vid Stockholms konstnärliga högskola som hjälpt mig och som jag vill tacka! **Jimmy Svensson** och **Jenni-My Andersson**, ni har varit mina livbojar i teknikens värld och alltid hjälpt mig med stort och smått. Ett extra tack till Jimmy för det fina scenljuset i *Interaktion och intimitet* och i de tre forskningsfilmerna! Bibliotekarierna **Olof Halldin** och **Lena Nettelbladt**, jag har tappat räkningen på hur många böcker och artiklar ni lånat åt mig och jag tackar för ert tålamod med mina många frågor om hur olika sorters referenser ska skrivas. **Giuseppina Penta**, ditt engagemang för hur gamla italienska libretti kan tolkas är underbart. **Jarosław Kaliski**, pedagogiskt och generöst visade du mig in i bildredigeringens värld.

Mina doktorandkollegor vid Stockholms konstnärliga högskola och Musikhögskolan i Piteå vill jag tacka för spännande samtal om konst och kunskapande, bland många andra **Mia Engberg, Vanja Hamidi Isacson, Carolina Jinde, Linn Hilda Lamberg, Susanna Lejonhuvud, Johannes Maria Schmit, Anna Pettersson** och **Daniel Stighäll. Kersti Grunditz Brennan, Ellen Nyman** och **Josephine Rydberg**, jag är särskilt glad för den långvariga dialogen kring våra fyra avhandlingsprojekt. **Rebecca Hilton**, your courses on documentation and exposition opened my eyes to new ways of looking at artistic research. **Heidi Paatere Möller** och **David Scheutz**, utan er hjälp hade det inte blivit någon exposition här i Research Catalogue över huvud taget! **Katarina Eismann**, jag är så glad över att jag fick ta del av din erfarenhet av videoessäer och Research Catalogue inför produktionen av forskningsfilmerna.

Alla **operastudenter** som jag haft förmånen att arbeta med och alla **deltagare** på förberedande operautbildningar som jag mött vill jag också rikta ett särskilt tack till. Ni har utmanat och inspirerat mig och fått mig att tro att en ny tid för operakonsten stundar. Alla ni som vågat lämna det trygga för att utforska nya gestaltningstvågar och som kommit med tankvärda kommentarer om både era egna och mitt arbete – tack för förtroendet!

Opponenterna **Sara Wilén, Elisabet Ljungar, Karin Helander, Anne Gry Haugland** och **Kent Olofsson**, tack för att ni tog del av mitt material med sådan omsorg och gav mig många tankvärda perspektiv och medskick under mina 30-, 50-, 80- och 100-procentseminarier! Ett extra tack till Kent för hjälpen med de notexempel där sångstämman behövde separeras från övriga stämmor. **Kristin Mattsson Örnulf** och **Sophie Helsing**, jag är så tacksam för att ni läste hela avhandlingen och bidrog med värdefulla reflektioner. **Katarina Bonnevier**, det var under vårt seminarium en mörk januarikväll jag insåg att det är samkunskapande jag ägnat mig åt i denna avhandling.

Jag vill också tacka alla som tillsammans med mig är engagerade i fackförbundet **Scen & Film**. Mina år i förbundet har stärkt mig i övertygelsen om hur viktigt det fackliga arbetet är för att konsten ska kunna blomstra och vara den samhällskraft som Stefan Jonsson beskriver i *Den otyglade skönheten*. Ett särskilt tack till förbundet för att jag fick möjligheten att presentera mitt arbete vid Scenkonstbiennalen 2022. **Sara Lönnroth, My Lindh** och **Peter Gahnström** på Transit, tack för allt stöd under en sårbar period av avhandlingsarbetet. **Sara Norrback Carlsson**, jag är så glad

över hur du i din välskrivna artikel i tidskriften *Opera* utan att förenkla fick fram kärnan i mitt doktorandprojekt. **Anna Charlotta Gunnarsson**, ditt sätt att skildra min forskning och undervisning i ett avsnitt av P2-dokumentär, *Det högre ståendet – kvinnor i mansroller*, var underbart roligt, insiktsfull och läckert – en av de bästa presenter en forskare kan få!

Förläggare **Sara Gidlund**, att du redan 2020 var tydlig med att ni ville ge ut min avhandling gav mig kraft att arbeta vidare trots pandemin och andra svårigheter. Hur du sedan löpande fanns tillgänglig för stora och små frågor, flera gånger läste min text och både peppade mig att se vikten av min forskning och ifrågasatte somligt av det jag skrivit betydde mycket för mig. **Majk Michaelesdotter**, din normkritiska språkgranskning och korrekturläsning var så värdefull för mig och jag uppskattade stort vårt bollande om språkfrågor och begrepp, i synnerhet diskussionen om genus och kön. **Jeremy Carpenter**, vilken fröjd det var att tillsammans med dig vända och vrida på exakt hur min "Summary in English" och de engelska undertexterna till de avfilmade forskningsföreställningarna skulle se ut. Formgivare **Moa Schulman**, det var en utmaning för oss båda att förstå de olika delar som avhandlingen skulle bestå av. Att få se din första skiss var som att kliva in i en helt ny värld och det var så häftigt att få se texten ta gestalt i din normkreativa formgivning. **Sabina Edrén**, tack för hjälpen med kortlänkarna i bokversionen av avhandlingen.

Helge Ax:son Johnsons stiftelse och Kungliga Musikaliska Akademien, jag är så glad och tacksam för välbehövliga ekonomiska bidrag. Och än en gång tack till **Gehrmans förlag** för att jag får använda utdrag ur videodokumentationen och klaverutdraget till operan *Under en kvinnas hjärta* och till **Norrbottensmusiken** för videodokumentationen och att jag får använda pressbilderna från föreställningen.

Jag vill också rikta ett tack till er som jag kallar mina konstnärliga "syskon" och andra "släktingar". Ni har inte varit involverade i min process men vetskapen om att jag inte är ensam i detta arbete har varit avgörande. Det är framför allt inom de fria operagrupperna som genusnyfikna och normkreativa gestaltungs försök gjorts på senare år. Flera frigrupper har ett uttalat genusperspektiv i alla sina uppsättningar. Den Andra Operan leds av Hanna Fritzson, Ditte Hammar och Bente Rolandsdotter och sätter enbart upp operor av kvinnliga kompositörer. Helena Röhr och Niclas Paulsson som driver Freebird Malmö vill i sina uppsättningar berätta om

”honar, hanar och hendar”.³⁸⁰ Karin Fjellanders kompani Pop-Up Operan ifrågasätter föreställningar om kön och klass, och spelar klassiker ur operatraditionen med ombytta kön så att det alltid är en majoritet kvinnor på scenen. Vokaltrion Man Must Sing beställer och sätter upp nyskriven och normkreativ opera i det mindre formatet. KammarOperaKompaniet som leds av Christin Högnabba fokuserar på svenska kammarverk i originalbesättning, både äldre och nya, och värnar om kvinnliga tonsättare och ett normkreativt förhållningssätt. Även Operaimprovisatörerna har arbetat normkreativt och genusnyfiket i många av sina produktioner. Ytterligare exempel är *Dido och Aeneas* med Utomjordiska/Göteborg Barock där drottning Dido spelades av en tenor och Anna Eklund Tarantinos/Rebarouques *Mitridate* i queertappning (båda 2014).

Folkoperans vision att förnya operakonsten har resulterat i många normutmanande produktioner (exempelvis Händels *Julius Caesar*, 2012, där jag spelade Kleopatra), men Folkoperan är en av få institutioner med årligt statligt stöd som vågar vara experimentella när det gäller föreställningar för vuxna. Malmö Operas laboratorium Operaverkstan som vänder sig till små och stora barn arbetar medvetet med jämställdhet, genus och normkritik. I beställningsverket *Tristessa* tog sig Kungliga Operan 2018 an genusfrågor i en produktion riktad till en vuxen publik. Två år senare satte Unga på Operan upp den normkreativa och genusnyfikna monologföreställningen *Klaus Nomi* med Richard Hamrin. Men generellt ligger mainstream-operan i Sverige långt efter andra scenkonstområden i denna fråga, i synnerhet på de större scenerna och särskilt i uppsättningar för vuxna.

Jag känner mig också besläktad med och inspireras av andra sångare som lever feministiskt.³⁸¹ Våren 2018 läste jag i tidningen *The Telegraph* att tenoren Michael Fabiano gjort motstånd på Covent Garden-operan i London mot att gestalta sexuellt våldsamma scener. Han menade att ”the treatment of women in productions should better reflect the modern world” och att ”even opera set 500 years ago can be adapted to suit modern society”.³⁸² I samma veva engagerade Teatro del Maggio Musicale Fiorentino i Florens en regissör för operan *Carmen* som i sin läsning lät

380 Freebird Malmö, 2021.

381 Ahmed, 2017.

382 Furness, 2018.

titelrollen döda Don José på slutet i stället för tvärtom. Operahusets chef Cristiano Chiarot förklarade varför: "At a time when our society is having to confront the murder of women, how can we dare to applaud the killing of a woman?"³⁸³ Dessa uttalanden berör mig extra mycket för att de kommer från operahus som jag själv arbetat vid och för att de visar att den rörelse mot en ny medvetenhet och andra sätt att göra opera som jag kan se i Sverige, också finns i den internationella operavärlden.³⁸⁴ Det inger hopp att viljan till förändring finns också på de största operahusen.

Sist men kanske mest av alla vill jag tacka min familj för allt stöd och all pepp under dessa många och långa avhandlingsår! Mina kära föräldrar, **Olof Dahlberg** och **Eva Kaijser**, ni har trott på mig i allt jag tagit mig för genom livet, sett varje föreställning, konsert och seminarium. Ni är fantastiska! Olle, att du läst hela min avhandlingstext flera gånger, hjälpt med både formuleringar och korrektur och delat så många kloka tankar om mitt arbete har varit ovärderligt! Min älskade familj, **Caroline**, **Kajsa** och **Tage**, ni har hejat på mig, stått ut med resorna till Piteå och de intensiva laborationsperioderna, handlat mat, fixat fredagsmys, ordnat utflykter, låtit mig vila när jag behövt det, sjungit, skojar, spelat spel och visat mig att livet består av så mycket annat än arbete. Tack för allt ni är och gör! Caroline, efter drygt 20 år tillsammans är du alltså min bästa vän och stora kärlek. Tack för att du fortsätter att välja mig, för att du finns hos mig i medvind och motvind och för att jag får dela vardag och fest med dig!

383 Furness, 2018. Redan 2001 lät regissören Åsa Melldahl Carmen döda Don José i stället för tvärtom i den uppsättning som Parkteatern i Stockholm producerade, så tanken är inte ny och det finns säkert ytterligare exempel på detta. Det anmärkningsvärda är snarare att det har tagit så lång tid innan en sådan alternativ tolkning av verket kunnat visas på en stor scen med internationell tyngd.

384 På Maggio Musicale Fiorentino spelade jag 2005 prins Fjodor i Mussorgskijs opera *Boris Godunov*, en roll jag också gestaltat på just Covent Garden-operan 2003.